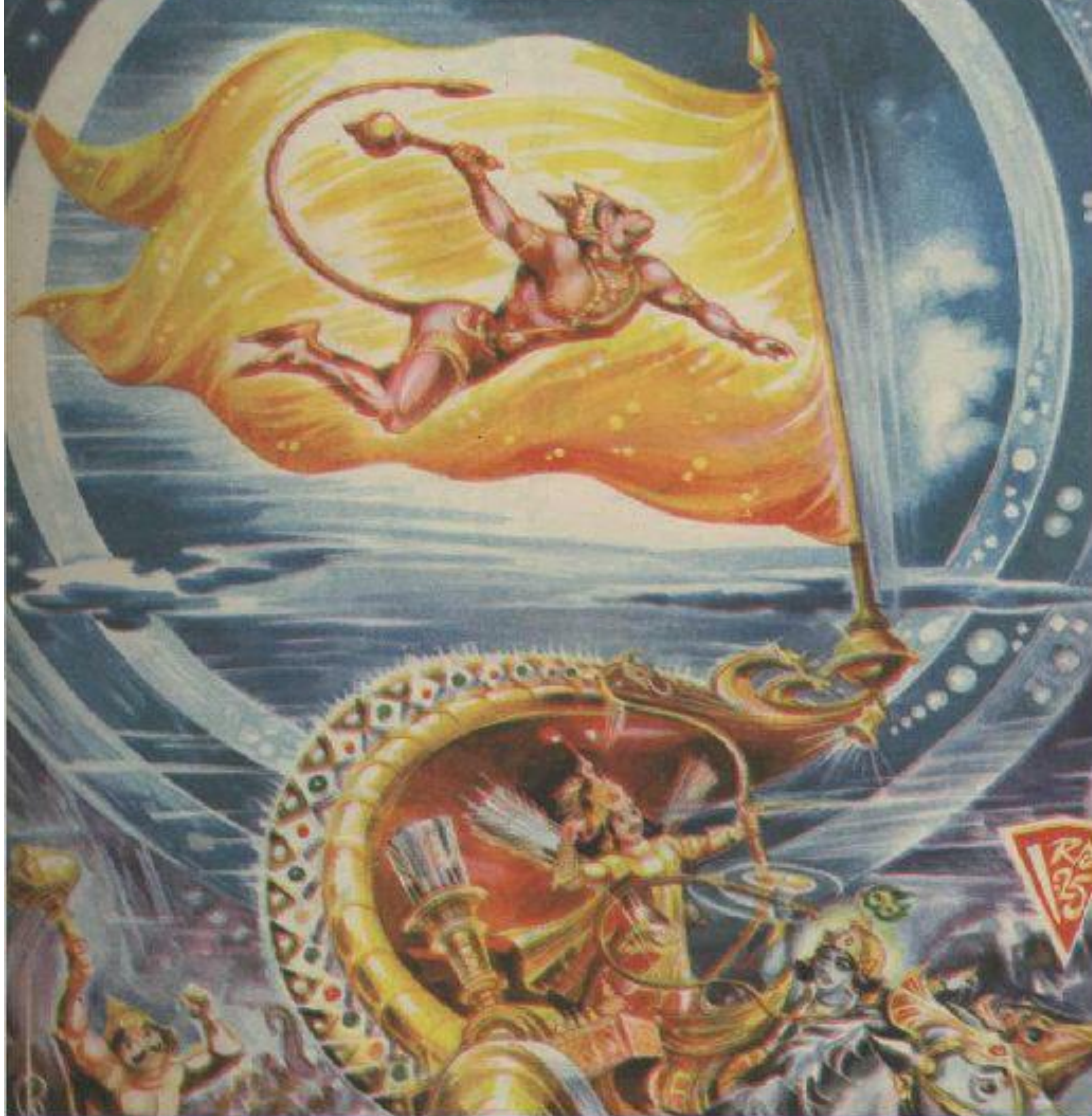
/ 68

चांदोबा

ऑक्टोबर १९७८

Fullscreen 127 6 / 68

असत्य स्सर्वलोकेस्मिन्
सततं सत्कृताः प्रियैः,
भर्तारं नानु मन्यंते
विनिपात गतं स्त्रियः ॥ १ ॥

[या जगात दुष्ट स्त्रिया, पती त्यांच्या इच्छा पूर्ण करून त्यांना सुखी करीत असूनही त्याची दुरवस्था झाली तरी तिकडे लक्ष देत नाहीत.]

एष स्वभावो नारीणाम्
अनुभूय पुरा सुखम्,
अल्पा मप्यापदं प्राप्य
दुष्यंति प्रजहा त्यपि ॥ २ ॥

[स्त्रियांचा स्वभाव असा असतो, पूर्वी कितीही सुख उपभोगायला मिळाले असले तरी पतीला थोडी कष्टदशा आली की लगेच पतीला दूषण देतात व सोडूनही जातात.]

असत्यशीला, विकृता
दुर्ग्राह्य हृदयास्सदा
युवत्यः पापसंकल्पाः
क्षणमात्रा द्विरागिणः ॥ ३ ॥

[असत्य भाषण करीत राहल्याने विकृत स्वभावाच्या होऊन त्यांच्या मनात काय आहे ते कळत नाही व पापबुद्धीने क्षणभरात त्यांचा मनोभंग होतो.]

[६२]

मगर (नर) माकडाकडे गेली. ती उशिरा तर आलीच होती, शिवाय तिचा चेहरा उतरलेला होता. तो पाहून माकडाने तिला विचारले–"मित्रा, आज तुला यायला उशीर झाला की रे? आणि तुझ्यावर आकाश कोसळल्यासारखं तुझं तोंड दिसतं आहे की रे?"

मगर (नर) म्हणाली–"मित्रा, माझी बायको माझ्यावर खूप रागावली व म्हणाली–'कृतघ्ना, आपले तोंड मला दाखवायला तुला लाज नाही वाटत का? तू दररोज ते माकड तुला जांभळे देत आहे, ती खाऊन त्याच्यावर काही प्रत्युपकार केलास का? निदान त्याला आपल्या घरी तू बोलाविलेस तरी का? तुझ्या या कृतघ्नपणाला प्रायःश्चित्तच नाही. म्हणून मला दिरासारखा असलेल्या त्या माकडाला आज आपल्या घरी घेऊन ये. आपण योग्य ते सर्व करू. एवढे तू केले नाहीस तर मी आपल्या गळ्याला फास लावून घेईन. नंतर पुन्हा आपली भेट होईल ती परलोकातच!" असे तुझी वहिनी, म्हणजे माझी बायको म्हणाली. तिला वचन द्यावे लागले, म्हणून मला यायला उशीर झाला. तर मग तू माझ्याबरोबर चल. तुझी वहिनी रांगोळी घालून तुझ्या स्वागतासाठी तुझ्या वाटेवर डोळे लावून उभी असेल."

"वहिनीचे म्हणणे गमतीदारच आहे! कोष्टी दिवसभर धागे ओढीत राहतो तशी शहाण्या माणसाने टकळी चालू ठेवणे बरे नाही. देणे घेणे, गुप्त गोष्ट सांगणे ऐकणे, खाणे नि खायला घालणे या सहा गोष्टी आपुलकी व मनाचा आह्लाद व्यक्त करण्याच्या रीती आहेत. परंतु मी झाडावर

Fullscreen 127 8 / 68

राहणारा व तू पाण्यात राहणारा. मी तुझ्या घरी कसा काय येणार? म्हणून तू माझ्या वहिनीलाच इकडे घेऊन आलास तर मी तिच्या पायावर डोके ठेवून तिचा आशीर्वाद मिळवीन." माकड म्हणाले.

तेव्हा मगर (नर) म्हणाला–"मित्रा या पाण्याच्या तळाला वाळूचा एक डोंगर आहे. त्याला लागून आमचे घर आहे. म्हणून तू माझ्या पाठीवर बसून निश्चिंत-पणे चल."

एक नवी गंमत पहायला अनुभवायला मिळेल, या मोहाला बळी पडून माकड म्हणाले–"तसं असेल तर उशीर कशाला? मी बसलो!" असे म्हणत माकड मगरीच्या पाठीवर बसले.

मगर काठावरून निघाला. ती खोल पाण्यात जाऊ लागली तेव्हा माकड घाबरून जाऊन म्हणाले–"इतक्या वेगाने जाऊ नकोस गड्या! लाटांनी माझे अंग भिजते आहे!"

"येथे पाणी फार खोल आहे. माकड स्वतःला वाचवू शकणार नाही. ते आता पूर्णपणे माझ्या मुठीत आहे. म्हणून त्याला मी का घरी नेत आहे, हे सांगायला काही हरकत नाही." असा मनात विचार करून मगर (नर) माकडाला म्हणाली–"मित्रा! माझ्या बायकोच्या इच्छेप्रमाणे तुला ठार करण्यासाठी मी तुला फसवून इकडे घेऊन आले. तुझं मरण आता जवळ येऊन ठेपले आहे. म्हणून तू आपल्या इष्ट दैवताचे स्मरण कर."

ते ऐकून माकड म्हणाले–"मित्रा! मी तुझ्याशी किंवा तुझ्या बायकोशी असा कोणता द्रोह केला की तुम्ही माझा जीव घ्यायचे ठरविलेत?"

"तू अमृतासारखी जांभळे खातोस म्हणून तुझ्या काळजात अमृत पोचले आहे म्हणे. तुझे काळीज खाल्ले तर तिला म्हातारपण किंवा मरण येणार नाही, असे घरात पाऊल टाकू देणार नाही असे सांगून पाठविले होते." मगर (नर) म्हणाली.

माकडाला तत्क्षण एक युक्ती सुचली. ते (नर) मगरीला म्हणाले–"अरेमित्रा! तू ही गोष्ट काठावरच कां नाही सांगितलीस? मी नेहमी आपले काळीज जांभळाच्या झाडावर लपवून ठेवतो. दररोज मी कितीदा झाडावर चढतो व उतरतो ते कशासाठी वाटलं तुला? ते सुरक्षित आहे की नाही हे पाहण्यासाठीच तर! वहिनीला ते हवं आहे तर मी नाही म्हणेन का? परंतु मुळात तिला हवं असलेले काळीज नसता मला घेऊन गेलास तर काय फायदा?"

मूर्ख (नर) मगरीला आनंद झाला. म्हणाली–"तसं असेल तर मी तुला पुन्हा झाडाजवळ घेऊन जाते. तू मला आपले काळीज तेवढे दे. ते नसेल तर माझी बायको उपाशीच राहील." असे सांगून मगर परत फिरली आणि जांभळाच्या झाडाजवळ आली.

वाटेत माकड सुखरूप परत पोचण्यासाठी देवाचा धावा करीत होते. झाडाजवळ पोचताच उडी मारून झाडावर चढले आणि एका उंच फांदीवर पोचल्यावर दम घेऊन मनात म्हणाले–"देवा, वाचलो! अपात्र माणसांवर कधी विश्वास करू नये, विश्वास करण्या योग्य माणसावरही फार जास्त विश्वास करू नये, तसा विश्वास केल्यास जिवाला धोका असतो, असे सांगतात ते उगीच का? माझा आज पुनर्जन्मच झाला तर!"

तिकडे माकड असा विचार करीत असता मगर म्हणाली–"मित्रा! तू आपले काळीज दिलेस तर ते मी तुझ्या वहिनीला नेऊन देऊन तिचा उपवास सोडवितो."

माकड तोंड वेंगाडून हसत म्हणाले–"मूर्ख कोठला, चालता हो! कृतघ्न साऱ्या जगातला! कोणाला काळीज काढून ठेवता येते का, मूर्खा! आलास तसा चालता हो! या जांभळाच्या झाडाखाली पुन्हा येण्याची गरज नाही. एकदा कोणी मित्रद्रोह केल्यावर पुन्हा त्याच्यावर विश्वास करणा-राचे मरण निश्चित!"

Fullscreen 127 10 / 68

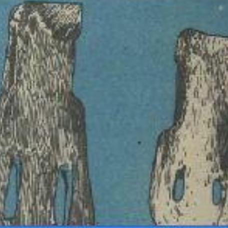
२००. ७ हजार वर्षांपूर्वीचे गांव

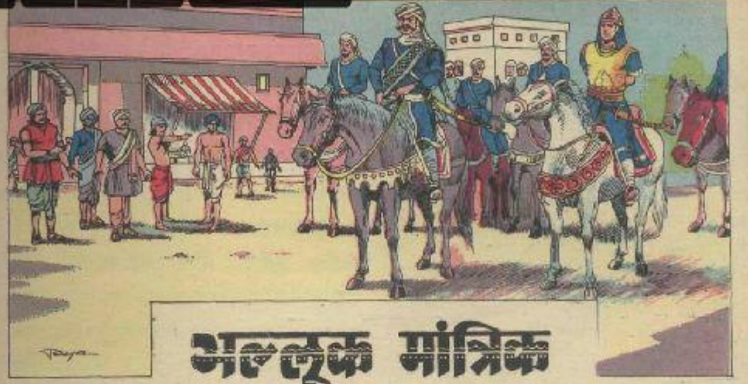
चीन देशाच्या आग्नेय तीरावर चिकियांग प्रांतात झालेल्या खोदकामानंतर ७ हजार वर्षांपूर्वीच्या प्रस्तर युगातील संस्कृतीचे दर्शन घडविणाऱ्या एका गावाचा शोध लागला आहे. तेथे लाकडाची घरे, धान्याचे व टरफलाचे ढीग आढळून आले. तेथील रहिवासी हाडांची हत्यारे वापरीत. अशी हत्यारे १,८०० व मडक्यांची खापरे २ लक्ष मिळाली आहेत. फक्त वर्णन करण्या पुरती परंतु प्रत्यक्ष न दिसणारी दंताळी या खोदकामात सापडली आहेत.

येथे कमीतकमी ४८ प्रकारच्या प्राण्यांची हाडे सापडली आहेत. त्यांत जास्त आहेत ती हरणे, कासवे. इतर प्राण्यात पक्षी, मासे, अस्वले, माकडे, वाघ, गेंडे, हत्ती सुद्धा आहेत. त्या युगातले लोक गुहेत रहायचे सोडून आहाराच्या शोधार्थ हिंडत व शेतीभाती करीत, गृहनिर्माण करीत. हे सर्व ७ हजार वर्षांपूर्वी ते करीत.

भल्लूक मांत्रिक

[२]

[कालीवर्मा नावाचा क्षत्रिय तरुण नोकरीच्या शोधार्थ राजधानीच्या शहराकडे जात असता त्याला वाटेत लुटेऱ्या चोरांविषयी गांवकऱ्यांनी सांगितले. कालीवर्माने तरुण गावकऱ्यांच्या मदतीने लुटेऱ्यांची जणुकाही शिकारच केली. त्यानंतर तो राजधानीच्या जवळ येत असतां जितकेतू राजाच्या घोडेस्वारांनी त्याला अकस्मात हल्ला करून कैद केले. पुढे–]

चंद्रशिला शहराच्या घोडेस्वारांनी कालीवर्माला अटक करून राजधानीत आणले. इतके घोडेस्वार एकट्याला घोड्याच्या पाठीवर बांधून घेऊन जात असलेले पाहून रस्त्यावर चालणारी प्रजा आश्चर्यचकित झाली. त्यांच्यापैकी काही जणांनी, 'घोड्यावर तुम्ही बांधून जातां आहां तो कोण हो?' अशी चौकशी केली. तेव्हा घोडेस्वारांचा नाईक ऐटीत म्हणाला–"हा कैदी का? याचे नाव आहे कालीवर्मा. हा आपल्या राज्याचाच फक्त शत्रू नसून शेजारच्या दुर्मुख राजाच्या उपयगिरी नगराचा सुद्धा शत्रू आहे. याला जंगलात धरण्यासाठी आम्हांला फार त्रास सोसावा लागला."

चंद्रशिला व उपयगिरी दोन्ही राज्यांचा कालीवर्मा हा शत्रू असल्याचे कळल्यावर त्याचा जास्त वृत्तांत कळेल असे वाटून काही लोक राजवाड्याच्या दिशेने चालू

Fullscreen 127 12 / 68

लागले. घोडेस्वारांच्या नायकाने आपल्या बरोबरच्या घोडेस्वारांना राजवाड्यासमोरच्या मैदानांत थांबायला सांगितले व स्वतः राजवाड्यात गेला व एका सैनिकाला पाठवून जितकेतू राजाला कालीवर्माला धरून आणल्याची बातमी कळविली.

त्या वेळी जितकेतू, शेजारच्या राजा स्वारी करणार असल्याचे दूताकडून कळल्यावर त्याविषयी प्रधानाला सल्ला विचारीत होता. कालीवर्मा कैद झाल्याची बातमी कळताच त्याला परमानंद झाला. तो प्रधानाला म्हणाला—"प्रधान, कालीवर्मा नावाच्या या क्षत्रिय तरुणामुळे आपलं दुर्मुख राजाशी वितुष्ट आलं. आता कालीवर्मा

स्थितीत पाठवून देऊ या का? की त्याला फाशी देऊन त्याचे फक्त प्रेत पाठवून देणे जास्त बरोबर होईल?"

"महाराज, दुर्मुख राजाच्या पत्राप्रमाणे आपण कालीवर्माला दोन्हीपैकी कोणत्याही एका स्थितीत लौकर पाठविलेत तरी चालेल. तरी ही गोष्ट सिद्ध झाली पाहिजे की आपल्या घोडेस्वारांनी ज्याला अटक करून आणले तो उदयगिरी राज्यात चोरांना पळवून लावणारा कालीवर्माच आहे की आणखी कोणी? तसं नसेल तर आपण वचन दिल्याप्रमाणे केलं नाही असंच नाही का होणार? राजा दुर्मुखाचा जास्तच राग होण्याची शक्यताही आहे." प्रधान म्हणाला.

"आपल्या घोडेस्वारांच्या नायकाने पकडून आणलेला माणूस कालीवर्माच असल्याचेच कळविले आहे." राजा म्हणाला.

"एवढ्या मोठ्या चंद्रशिला नगर राज्यात कित्येक जण कालीवर्मा नावाचे असणार. तेव्हा आपण स्वतः जाऊन ज्या माणसाला कैद करून आणलं आहे तो आपल्याला हवा असलेला कालीवर्माच आहे की आणखी कोणी, या गोष्टीची खात्री करून द्यावी, त्यानंतरच त्याला योग्य शिक्षा घ्यावी." प्रधान म्हणाला.

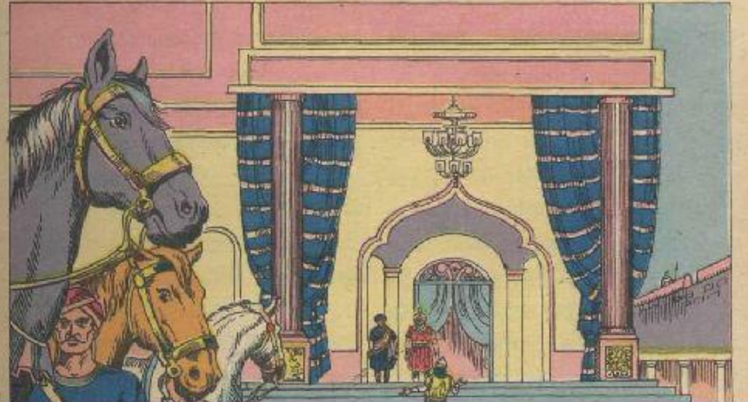
राजा व प्रधान राजवाड्याच्या समोरच्या मैदानात पोचले त्या वेळी तेथे गंमत पहायला आलेल्यांची पुष्कळ गर्दी जमली होती. प्रधानाच्या आज्ञेवरून घोडस्वारांनी कालीवर्माला त्याला घोड्यावरून उतरविले.

कालीवर्मा घोड्यावरून उतरल्यावर निर्भयपणे राजा व मंत्री दोघांकडे पहात म्हणाला—"महाराज, आपल्या सैनिकांनी माझ्यावर अकस्मात् हल्ला करून मला कैद केले. त्यांनी माझा फार अपमान केला आहे. त्याबद्दल त्यांना आपण योग्य ती शिक्षा करावी अशी विनंती करतो."

ते ऐकून जितकेतू आश्चर्यचकित होऊन प्रधानाला म्हणाला—"प्रधान, याला कोणासमोर कसे बोलावे हे कळत नाहीसे दिसते आहे. मी गेली दहा वर्षे राज्य करतो आहे, परंतु आजपर्यंत कोणी इतक्या उर्मटपणाने बोललेला मी पाहिला नाही!"

प्रधान हात वर करून दरडावून म्हणाला—"ए घमेंडखोर पोरा! तू महाराजांच्या अनुज्ञेशिवाय बोललास याबद्दल तुला तत्क्षण शिरच्छेदाची शिक्षा द्यायला हवी. परंतु तू कोण हे विचारून घ्यायचे असल्या कारणाने तू वांचलास. चंद्रशिला नगर राज्यातून उदयगिरी राज्यात चोरांना तूच पळवून लावलेस, होय की नाही? तुझे नाव काय?"

"माझे नाव कालीवर्मा. मी या राज्याचाच एक नागरिक आहे. राज्यातील खेडेगावांवर रात्री अपरात्री हल्ला करून प्रजेचे

धनधान्य लुटून नेणाऱ्या काही चोरांना त्याच खेडे गावांतील तरुणांच्या मदतीने मी ठार केले, हे खरे आहे. त्यांच्यापैकी काहीजण घाबरून जाऊन सरहद्दीला लागून असलेल्या उदयगिरी राज्यात पळून गेले असावेत. त्याबद्दल मी जबाबदार कसा काय होईन?" कालीवर्मा म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून प्रधानाला जास्तच राग आला. म्हणाला–"महाराज, मी विचारलेल्या लहानशा प्रश्नाचे सरळ उत्तर देण्याऐवजी उर्मटपणाने हा एवढे बोलला आणि वर उलट प्रश्न मलाच करतो आहे. मग उशीर कां, आरोपीला योग्य ती शिक्षा ताबडतोब द्यावी."

Fullscreen 127

पाहिले व म्हणाला–"म्हणजे आपण शिक्षा करायची ठरविली होती तोच कालीवर्मा आहे तर! काय रे, वर्मा! तू माझ्या अनुज्ञेशिवाय माझ्या काही नागरिकांना ठार केलेस आणि काही जणांना शेजारच्या राज्यात पळवून लावून त्या राजाच्या-अधिपतीशी वितुष्ट आणण्यास कारण झालास. त्याबद्दल तुला मी शिरच्छेदाची शिक्षा करीत आहे."

ते ऐकून कालीवर्मा क्षणभरच किंकर्तव्यविमूढ स्थितीत उभा राहिला, परंतु थोड्याच वेळात स्वतःला सावरून म्हणाला–"आपण दिलेली शिक्षा ही कायदा व न्यायाला धरून आहे का? माझे वडील आपल्या पदरी एक स्वामीभक्त सैनिक म्हणून काम करीत असता युद्धात त्यांना वीरगती प्राप्त झाली. मी आपलं गाव सोडून आपली सेवा करण्याच्या हेतूने आपल्या प्रजेला पिडणाऱ्या चोरा-लुटेऱ्यांना ठार केले त्याबद्दल मलाच ही शिक्षा?"

"तुझा हा उर्मटपणा बंद कर!" असे म्हणत प्रधान सैनिकांना म्हणाला–"महाराजांची आज्ञा तुम्ही ऐकलीत की नाही? राजधानीच्या वेशीवर शिरीषवन आहे त्यात याला घेऊन जाऊन फाशी द्या आणि

14 /68

कडे पाठवून द्या."

प्रधानाने ती आज्ञा करतांच तेथे जमलेल्या नागरिकांना आश्चर्य वाटल्यासारखे त्यांच्या बोलण्यावरून दिसले. काहीजण मोठ्याने ओरडून म्हणाले–"हा अन्याय आहे! महाराज, आपण दिलेल्या या शिक्षेबद्दल पुन्हा थोडा विचार करावा!"

"ओ हो! म्हणजे महाराजांना सुद्धा सल्ला देणारे शहाणे राजधानीत आहेत, म्हणावयाचे! आश्चर्य आहे!" असे म्हणत प्रधान दांतओठ चावीत सैनिकांना म्हणाला–"त्या ओरडणाऱ्या राजद्रोह्यांना कैद करून तुरुंगात टाका!"

प्रधानाची आज्ञा होताच घोडेस्वारांनी आपले घोडे नागरिकांवर सोडले. लोक घाबरून जाऊन वाट फुटेल तिकडे पळू लागले. ते पाहून जितकेतू त्याच्या मनाचे समाधान झाल्यासारखा हसून म्हणाला–"या बंडखोर प्रजेला काबूत ठेवायला दंडनीती एकच उपयोगी होते. प्रधान, आपण ऐन वेळी बरोबर आज्ञा केलीत!" या शब्दात प्रधानाची स्तुती करून जितकेतू आपल्या महालाकडे निघाला. त्याच्या पाठोपाठ प्रधानही निघाले.

प्रजेला दूर पळवून लावल्यावर घोडेस्वारांचा नाईक कालीवर्माजवळ येऊन

म्हणाला–"तू महाराजांची आज्ञा ऐकली आहेसच! या लहान वयात तुला हे जग सोडून जावे लागत आहे, या गोष्टीमुळे मला फार वाईट वाटत आहे. परंतु काय करणार राजाज्ञा आहे."

कालीवर्मा ते ऐकून संतापला आणि आपली तलवार उपसायला निघाला, परंतु ते शक्य नाही हे ओळखून घोडेस्वारांच्या नायकाला म्हणाला–"तू म्हणतो आहेस ती राजाज्ञा किती मूर्खपणाची आहे, ही गोष्ट येथे जमलेल्या नागरिकांशिवाय तुमच्यापैकी एकाच्या ही लक्षात आलेली दिसत नाही. परक्या राजाला भिऊन जाऊन प्रजेचे हित करणाऱ्या मला हा

Fullscreen 127 16 / 68

जितकेतू राजा फाशी द्यायला निघाला आहे!"

"राज्याचे रक्षण कसे करावयाचे हे राजालाच कळणार, तुला कसे कळणार? बरं तर आता चल, तुला फाशी द्यायची आहे, त्या शिरीष वृक्षवनात पोचण्यापूर्वी, महाराजांनी कीव करून तुझी फाशीची शिक्षा रद्द करून आज्ञापत्र पाठवितीलही. मागे काही गुन्हेगार असे फाशीच्या शिक्षेतून वाचले आहेत." घोडेस्वारांचा नाईक म्हणाला.

कालीवर्माला तशी आशा किंवा, अपेक्षा थोडीदेखील नव्हती. काहीतरी युक्ती काढून या सैनिकांच्या हातातून आपली सुटका करून पळून जायचा तो विचार करू

केल्यावरच करायचा त्याने ठरविले.

घोडेस्वारांच्या नायकाने आपल्या अनुयायांना सावध केले व कालीवर्माला म्हणाला–"आतां तुझ्या हातात हातकड्या घातल्या पाहिजेत. हात पुढे कर पाहू!" म्हणत तो पुढे आला.

"आणखी काही मिनिटांतच मला तुम्ही फाशीवर चढवणार आहां, मग या हातकड्यांचं सोंग कशाला? मी पळून जाईन हीच ना भीती, तुम्हांला? तर मग ही घे माझी तलवार. तुम्ही इतके हत्यारबंद मला घेरून असता मी नि:शस्त्र एकटा कसा काय पळून जाणार?" म्हणत कालीवर्माने म्यानेतून तलवार काढून नायकाला दिली.

नाईक तलवार घेऊन मनाची खात्री झाल्याचे दाखवून म्हणाला–"कालीवर्मा, मरायला निघालेल्याची शेवटची इच्छा पूर्ण करण्यात पुण्य आहे, असे सांगतात. तू जर पळून जायचा प्रयत्न केलास तर आम्ही दहा घोडेस्वार आहों, हं! दहा तलवारींचे वार तुझ्यावर होतील व तुला परलोकातच पाठवू, लक्षात असू दे!"

नंतर कालीवर्माला मधोमध चालायला सांगून सर्व घोडेस्वार नगराच्या बाहेर जाण्यासाठी चालू लागले. तेव्हा नागरिक त्यांच्या चारीबाजूला असलेल्या गल्ल्यांच्या

राजाच्या दुष्टपणाविषयी बोलू लागले.

एका तासाभराने सर्वजण नगराच्या वेशीवरच्या शिरीषवृक्षवनाजवळ येऊन पोचले. उंच झाडांच्या बाजूला उंच डोंगर होते. एका उंच डोंगराच्या दरीतून एक ओढा वेगाने वहात होता आणि त्याचे पाणी वीस पंचवीस फुटावरून खाली पडत असल्याने त्याचा छान धबधबा झाला होता. त्याच्या आवाजाने सर्वांच्या कानठळ्या बसत होत्या.

घोडेस्वारांबरोबर झाडीच्या आत शिरत असतां कालीवर्मा म्हणाला–"येथेच नाही का तुम्ही मला फाशीची शिक्षा देणार?" असे म्हणत असतां घोडेस्वारांच्या हातावर तुरी देऊन पळून जायला वाट आहे का हेही तो पहात होता.

घोडेस्वारांचा नाईक उत्तर देणार, इतक्यात एका रेड्याच्या पाठीवर बसून येणारी एक काळीकभिन्न आकृती त्यांना दिसली. घोड्याच्या पाठीवर बसलेल्या व्यक्तीने डोक्यापासून पायापर्यंत काळा बुरखा घातलेला होता. बुरख्याला डोळ्या-जवळच फक्त भोके होती.

रेड्यावर स्वारी करून येणारा तो स्वार आपल्या हातातला परशु वर उचलून घोडेस्वार होते त्या दिशेने रेड्याला भरधाव पळवीत येत म्हणाला–"कोण तुम्ही? या शिरीष वृक्षवनात पूर्वी फाशी झालेल्यांची प्रेते आहां की कोणाचे डोके उडविण्यासाठी

Fullscreen 127 18 / 68

आत्तां आलां आहां ?” त्याने कर्कश आवाजात दरडावून विचारले.

रेडधाला धावत येत असलेला पाहून घोडे बिचकून वाट फुटेल तिकडे पळू लागले. पळून जायला चांगली संधी असल्याचे ओळखून कालीवर्मा आपल्या घोड्याला पुढे उडी मारायला खूण करणार, इतक्यात रेड्यावरचा स्वार विद्युत्‌वेगाने तेथे आला आणि घोड्याचा लगाम धरून दरडावून म्हणाला–“शिरीष-वृक्ष म्हणजे भूत, प्रेत व पिशाच्चांना फार आवडतात! म्हणूनच राजा चोरांना, देश-द्रोह्याना येथेच मृत्युदंड देण्याची व्यवस्था करतो. तू चोर आहेस की देशद्रोही ?”

“मी त्या दोघांपैकी एकही नाही. तू कोणत्या जातीचे पिशाच्च आहेस ?” कालीवर्माने विचारले आणि त्याच वेळी रेड्यावरच्या स्वाराच्या हातातली लगाम त्याने सोडवण्यासाठी ओढली.

इतक्यात पळून गेलेले घोडेस्वार तेथे आले. त्यांचा नाईक रेडेस्वाराला संतापून म्हणाला–“काय रे, तू हे सर्व काय आरं- [illegible] आहे वाटत ?”

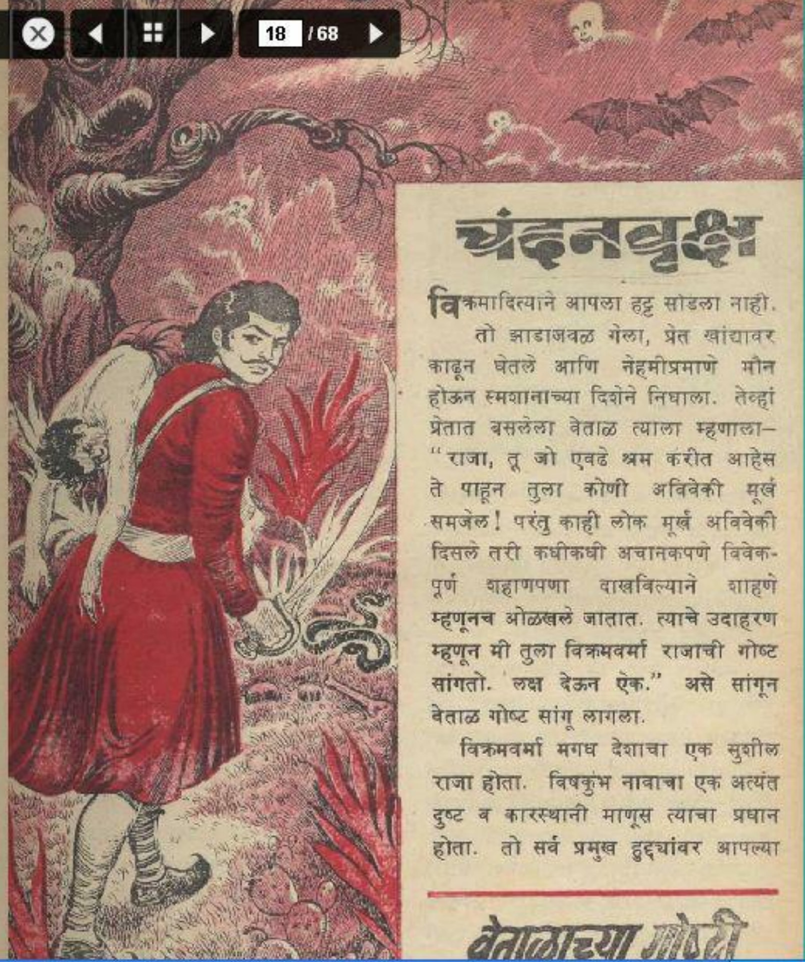
रेडेस्वाराने कालीवर्माच्या घोड्याचा लगाम सोडला व म्हणाला–“मी या नगराचा मुख्य चांडाळ आहे. मला ‘अरे तुरे’ म्हणतो आहेस का रे तू ? महाराज, तुला केव्हां तरी फाशीची शिक्षा सांगून माझ्याकडे पाठवितीलच. तेव्हां मी वाळक्या ओणक्यावर आपली कुऱ्हाड मारून ते तोडतो तशी तुझ्या मानेवर मारून तुझा शिरच्छेद करीन !”

“दारुड्या, मूर्खा! मला हा अपमान सहन होणार नाही !” असे म्हणत नायकाने आपली तलवार उपसली. दुसऱ्या क्षणाला विद्युत् वेगाने कालीवर्माने चांडाळाच्या हातातली कुऱ्हाड हिसकावून घेतली आणि घोडेस्वारांच्या नायकाच्या मानेवर घातली.

नायकाचे डोके जमिनीवर लोळू लागले. त्याच वेळी दुरून “जय आदि भल्लूक की ! धैर्यशाली वीर युवक की !” असा जय-जयकार ऐकू आला.

(क्रमशः)

चंदनवृक्ष

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला– “राजा, तू जो एवढे श्रम करीत आहेस ते पाहून तुला कोणी अविवेकी मूर्ख समजेल! परंतु काही लोक मूर्ख अविवेकी दिसले तरी कधीकधी अचानकपणे विवेक-पूर्ण शहाणपणा दाखविल्याने शाहणे म्हणूनच ओळखले जातात. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला विक्रमवर्मा राजाची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

विक्रमवर्मा मगध देशाचा एक सुशील राजा होता. विषकुंभ नावाचा एक अत्यंत दुष्ट व कारस्थानी माणूस त्याचा प्रधान होता. तो सर्व प्रमुख हुद्द्यांवर आपल्या

वेताळाच्या गोष्टी

Fullscreen 127 20 / 68

नातेवाइकांना आणि अनुयायांना नेमीत असे आणि मनाला वाटेल तसा राज्यकारभार करीत असे. इतर ठिकाणी तो कितीही दुष्टपणाने वागला तरी राजासमोर मात्र अत्यंत विनम्रपणे वागे.

राजाला वाटे की प्रधानावर नेहमी स्वतःचा अंकुश ठेवण्याऐवजी त्याला पूर्ण स्वातंत्र्य देऊन त्याला त्याच्या स्वतःच्या कर्तबगारीचा प्रयोग करण्यास मोकळीक दिली पाहिजे. म्हणून प्रधानाविरुद्ध तक्रारी आल्यातरी राजा त्यांकडे दुर्लक्ष करी. राजाच्या औदार्याला प्रधान त्याचा भितरेपणा व कमकुवतपणा मानी आणि स्वेच्छापूर्वक कारभार चालवी. म्हणून प्रजा दुःखी

लागली.

राजाने प्रधान मंत्र्याला जे स्वातंत्र्य दिले होते त्याचा दुरुपयोग करून प्रधान प्रजेला पिळू लागला आणि प्रजेकडून कर वसूल करून अर्धे अधिक स्वतःच गिळंकृत करू लागला. कोणी त्याच्याविरुद्ध बोलला की प्रधान त्या विराध्याचा कांटा काढून टाकवून बाकी लोकांना आपला दरारा दाखवू लागला.

विक्रमवर्मचे बालवयातले गुरुवर्य रामशर्मा यांना प्रधानाच्या दुष्कृत्यांची चांगली कल्पना होती. अनेक वर्षे लोटली तरी राजाने प्रधानाला वेसण घातली नाही तेव्हा रामशर्मांना वाटले की राजाला कदाचित प्रधानाच्या कृत्यांची माहितीच नसावी. ती कळावी या हेतूने रामशर्मा राजाच्या भेटीस निघाले.

रामशर्मा भेटीला आले तेव्हा राजाने श्रद्धाभक्तीपूर्वक आपल्या गुरुचे स्वागत केले आणि थोडा वेळ औपचारिक बोलणे झाल्यानंतर राजाने आपल्या गुरुवर्यांना येण्याचे कारण विचारले.

रामशर्माने तेथे बसलेल्या वृद्ध मंडळीकडे उडती नजर टाकून सहेतुक एकदा पाहिले व म्हणाले–"राजा, तसे काही विशेष नाही. मी तुझ्या राज्याची स्थिती

आलो आहे एवढेच."

राजाने नम्रपणे विचारले–"गुरुवर्य! माझ्या राज्यकारभाराविषयी आपले काय मत आहे?"

"राज्यव्यवस्था म्हणशील तर फार चांगली आहे. सर्व प्रजेला चंदनवृक्षासारखी उत्तम सावली लाभली आहे आणि चंदनाचा सुवास तर सर्वत्र दरवळतो आहे." रामशर्मा म्हणाले.

राजा क्षणभर गंभीर विचारात गढून गेला नंतर काही वेळाने शांतपणे म्हणाला–"गुरुवर्य! आपण माझे डोळे उघडले. त्याबद्दल मी कोणत्या शब्दात आपले आभार मानू?"

रामशर्मा व राजा दोघां गुरुशिष्यांचे काही वेळ इतर गोष्टीवर बोलणे झाले. त्यानंतर राजाने त्याच दिवशी आपले विश्वस्त हेर पाठवून प्रधानाच्या सर्व कारवायांची चवकशी करून माहिती मिळविली आणि त्याची प्रधानकी काढून घेतली. त्यामुळे प्रजेत उत्साह व आनंदाची लहर पसरलेली पाहून राजाची खात्री झाली की त्याने वेळीच प्रधानविरुद्ध जी कृती केली ती बरोबर होती.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला–"राजा, माझ्या मनात काही शंका आहेत.

राजाचे गुरू रामशर्मा राजाला प्रधानाविरुद्ध सावध करायला म्हणून आले होते. परंतु त्यांनी प्रधानाच्याविरुद्ध काही एक तक्रार केली नाही, उलट राजाच्या कारभाराची प्रशंसाच केली. हे कसे काय? नंतर इतके दिवस प्रधानाविरुद्ध कागाळ्या येत असूनही राजाने त्याच्याविरुद्ध काहीच कृती केली नाही, आणि रामशर्माने राजाच्या प्रश्नाचे सरळ उत्तर देऊन राज्यात चालू असलेल्या गोंधळाविषयी एक चकार शब्दही न काढतां राज्यकारभाराची प्रशंसाच केली. मग त्याने प्रधानाला कां काढून टाकले. या शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर तुला

Fullscreen 127 22 / 68

परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

तेव्हा विक्रमादित्य म्हणाला–"रामशर्मा ज्या कामासाठी राजाकडे आला होता ते त्याने केले. सरळ न बोलतां सांकेतिक भाषेत त्याने उत्तर दिले. कारण एक तर मोकळेपणाने सर्व खुलासा करण्या लायक दोघांची भेट एकांतात झाली नव्हती. समोर अनेक दरबारी वृद्धमंडळी होती. 'एकांतात बोलू या का' अशी सूचना रामशर्मांना करतां आली असती. परंतु त्यामुळे प्रधानाला तत्काळ संशय आला असता. तो आततायी व स्वेच्छाचारी होता. राजाचा जीव धोक्यात पडण्याची शक्यता होती. म्हणून रामशर्माने सांकेतिक भाषेत सुचविले यात गुरूचा सूज्ञपणाच दिसतो. शिवाय राजाची कुशाग्रबुद्धी अद्याप जिवंत आहे की नाही हे देखील रामशर्मांना पहायचे होते. म्हणून सांकेतिक शब्दात आपले मत दिल्यास दोन्ही हेतू साध्य [illegible] दिल आणि जर राजाची बुद्धी बोथट झाली असेल तर त्याला सावध करूनही काही फायदा होण्यासारखा नव्हता. उलट त्यामुळे नुकसान होण्याचीच शक्यता जास्त होती. म्हणून रामशर्माने जे केले त्यात त्यांचा सूज्ञपणाच दिसून येतो. त्यांनी सांकेतिक भाषेत राजाला सावध केले की चंदनाच्या मोहक वासाने साप चंदनाच्या वृक्षाच्या छायेत येतात. राजाला तेवढी सूचना मिळाली व तो सावध झाला. त्याने गुरूचे आभार मानले. रामशर्माने जे सांगितले त्यांत आणि राजाच्या कानावर प्रधानाविरुद्ध ज्या कागाळ्या आल्या होत्या त्यांत बरेच अंतर आहे. रामशर्माने सांकेतिक भाषेत केलेल्या सूचनेवरून स्थिती हाताबाहेर झाली आहे हे राजाला कळले. म्हणून त्याने तत्काळ कृती केली."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

विचित्र कर्ज व वसूली

एका गृहस्थाने आपल्या मुलीच्या लग्नासाठी मोठे कर्ज काढल्यावर त्याला तो दिवाळखोर झाला असल्याचे जाहीर करावे लागले. त्याने आपली सर्व इस्टेट दहा गावप्रमुखांच्या हाती देऊन विनंती केली की त्यांनी न्यायोचित कर्जाची फेड करावी.

ते कळल्यावर सर्व कर्ज देणारे त्या गावप्रमुखांकडे येऊन त्यांनी दिलेल्या कर्जाच्या रकमा हिशोबाप्रमाणे वसूल करू लागले.

एकजण आला आणि गावप्रमुखांना म्हणाला की त्याला त्या गृहस्थाकडून पंधरा रुपये येणे आहेत. कारण त्याने त्या ऋणकोच्या मुलाच्या लग्नात पंधरा रुपये आशीर्वाद म्हणून दिले होते. आता त्या ऋणकोने दिवाळे काढले असल्याने त्याला परत आशीर्वाद म्हणून काही देता येणार नाही. म्हणून त्याच्या डोक्यावर पंधरा रुपयांचे कर्ज झाले.

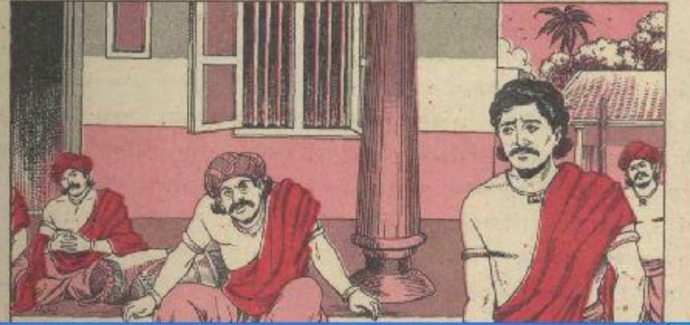
गावप्रमुखांपैकी एकाने विचारले–"आम्ही ऐकतो की लग्नप्रसंगी त्यांनी पंचपक्वान्नांची जेवणे दिली होती, खरे आहे का ?"

"होय तर! आज तशी जेवणे दिली तर प्रत्येक पानामागे दहा तरी नक्कीच खर्च होतील" तो माणूस म्हणाला.

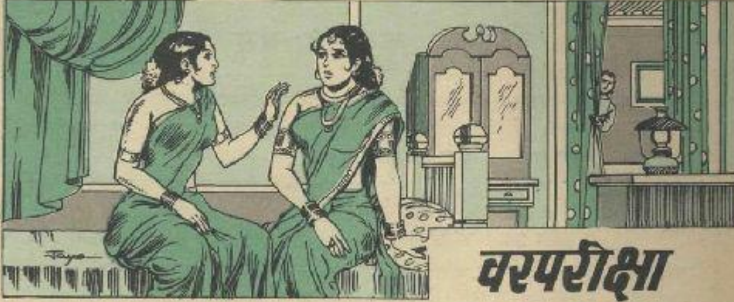
"तुमच्या घरून लग्न घरी जेवायला कितीजण गेले होते ?" ग्रामप्रमुखाने विचारले.

"आम्ही चारजण गेलो होतो ?" तो म्हणाला.

"तरमग तुमच्यावरच पंचवीस रुपयांचे कर्ज आहे. ती कर्जफेड करा!" ग्रामप्रमुख म्हणाला.

Fullscreen 127 24 / 68

वरपरीक्षा

श्रीपूरच्या जमिनदाराचे नाव लक्ष्मीकांत होते. तो फार लोभी होता. त्याला गौरी नावाची एकुलती एक मुलगी होती. तिचे लग्नाचे वय झाले तेव्हा तिच्यासाठी वरशोधन सुरू झाले. लक्ष्मीकांत विचार करू लागला की आपल्या इस्टेटीला मुलगीच वारस आहे. तेव्हा नवरामुलगा मितव्ययी असणे चांगले. खर्चिक स्वभावाचा असता कामा नये.

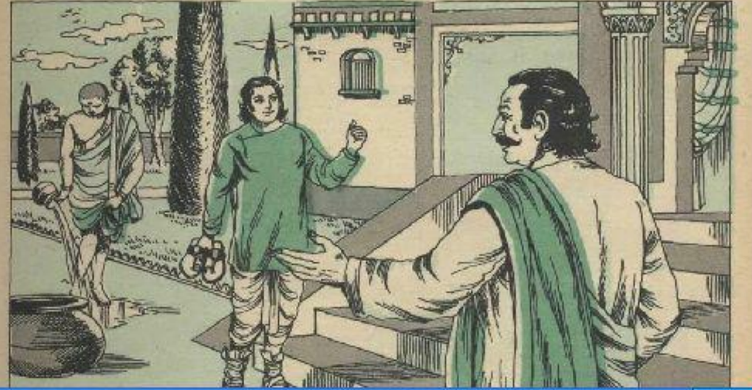
लग्न जुळविणाऱ्या मध्यस्थांना लक्ष्मीकांतने ती गोष्ट सांगून त्याप्रमाणे स्थळ शोधायला सांगितले. मध्यस्थ अनेक स्थळे घेऊन आले. मुलीला पहायला कोणी मुलगा आला की तो लक्ष्मीकांतने अंगणात हंडयात भरून ठेवलेले पाणी घेऊन पाय धुवून घरात येत. मध्यस्थाबरोबर आलेला मुलगा पाय धुवायला किती तांबे पाणी घेतो त्यावर लक्ष्मीकांतची नजर असे. लक्ष्मीकांतची अशी समजूत होती की जो तरुण पाणी वापरतांना सावधगिरी बाळगत नाही त्याला कमी खर्चात आयुष्य घालविणे जमणारच नाही. अशा कसोटीवर मध्यस्थांनी आणलेला एकही तरुण लक्ष्मीकांतला पसंत पडला नाही.

म्हणून मध्यस्थ केशवभट यांनी स्थळे घेऊन यायचे सोडून दिले. गौरीलासुद्धा वडिलांची ही पद्धत आवडली नाही. तिला वाटू लागले की आपले लग्न करून देण्याची इच्छाच वडिलांच्या मनात नसावी. कारण गौरी ज्या मुलांशी लग्न करायला तयार होती त्यांना सुद्धा एकेक करून तिच्या वडिलांनी परत पाठविले होते. मुलीला मुलगा पसंत आहे की नाही, याची लक्ष्मीकांतने कधी चौकशीसुद्धा कधी केली नाही. तिला वाटू लागले की आपल्या नशिबांत लग्न व्हायचे लिहिलेच नसावे. ती गोष्ट तिने आपल्या उमा नावाच्या एका मैत्रिणीला सांगितली. तिचा चुलत भाऊ एकदां तिच्या घरी भेटायला आला होता. त्याने शेजारच्या खोलीत दोघां मैत्रिणींचे जे संभाषण चालू होते ते ऐकले.

त्यानंतर काही दिवसांनी केशवभटजी एका तरुण मुलाला लक्ष्मीकांतच्या घरी मुलीला दाखवायला घेऊन आले. केशवभटजी सवयीप्रमाणे पाय धुवून घरात गेले. परंतु तो तरुण मुलगा पाय धुतल्या शिवाय घरात गेला. ते पाहून लक्ष्मीकांतला वाटले की त्या मुलाला खरुज फोड वगैरे काही झाले असावे, किंवा वहाण लागली असावी. कारण तो मुलगा आपल्या नवीन चपला हातात घेऊन आला होता. म्हणून लक्ष्मीकांतने मुलाला पाय धुवून यायला सांगितले. परंतु तिकडे दुर्लक्ष करून तो आत खुर्चीवर येऊन बसला. तेव्हा लक्ष्मीकांतला वाटले की कदाचित तो बहिरासुद्धा असावा.

तो तरुण खुर्चीवर बसल्यावर आपल्या पायाला बांधून ठेवलेले जुने फाटके कागद काढून म्हणाला–"मी पाय धुतले नाहीत त्याबद्दल आपण काही गैरसमज करून घेऊ नये. आपण कित्येकदां बाहेर जातो आणि बाहेरून घरी परत येतो. म्हणून प्रत्येकवेळी व्यर्थ पाणी खर्च करणे मला आवडत नाही. म्हणून मी हे रद्दी कागद प्रत्येक वेळी पायाला बांधून घेतो."

मुलाचे पाय स्वच्छ होते व तो बहिरासुद्धा नाही याची खात्री पटली. परंतु

Fullscreen 127 26 / 68

लक्ष्मीकांतने त्याला विचारले–"परंतु काय हो, तुम्ही बरोबर चपला आणल्या होत्यात, नाही का? त्या घालून कां नाही आलात?"

"मी चपला विकत घेतल्या त्या रस्त्यावर घासून फेकून द्यायला का?" मुलाने तो प्रश्न करून लक्ष्मीकांतच्या शंकेचे निरसन केले.

"तरमग एवढा खर्च करून चपला विकत घेण्याची गरजच काय होती?" लक्ष्मीकांतने विचारले.

तो तरुण थोडा रागावल्यासारखा होऊन म्हणाला–"मी चपला हातात घेऊन एवढयासाठी हिंडतो की तुमच्या सारख्याने कोणी मला दरिद्री भिकारी म्हणू नये की याच्यात चपला खरेदी करायची लायकी सुद्धां नाही. चपला पायात घातल्या काय किंवा हातात नेल्या काय त्यात काही लहानपणा किंवा मोठेपणा थोडाच असतो?"

त्या तरुण मुलाचा तो मितव्यय पाहून लक्ष्मीकांत चकित झाला. तरी त्याच्या मनात एक शंका राहून गेली. म्हणून त्याने विचारले–"हे बघा, मी गोष्ट विचारतो त्याबद्दल तुम्ही रागावू नका. हे रद्दी कागद फुकट मिळतात का? त्यांची सुद्धा थोडी फार किंमत असतेच! ते नाही का व्यर्थ..." असं पुढे काही म्हणू लागला.

तो तरुण मुलगा मध्येंच त्याला थांबवून म्हणाला–"तुम्हांला कशी किफायत करावी हे कळत नाही वाटतं? आमच्या घरी दररोज सैंपाक कसा होतो, वाटलं तुम्हांला? या रद्दीकागदांचा जाळ करूनच!"

ते ऐकून लक्ष्मीकांत अवाक् झाला. त्याने गौरीचे लग्न त्याच्याशी करून दिले.

लक्ष्मीकांतच्या जावयाचे नाव गोपाळ होते. त्याने लक्ष्मीकांतच्या घरी येण्यापूर्वी त्याच्या चिक्कूपणाची सर्व माहिती चांगली करून घेतली होती. चांगली स्थळे आली असूनही लक्ष्मीकांत कां नकार देत आला हे त्याला माहीत झाले होते. चिक्कूपणाची कमाल करून दाखविण्याची योजना उमा व केशवभटाच्या सल्ल्याने त्याने योजली आणि त्याला त्यात यश मिळाले.

भुताचे नाटक

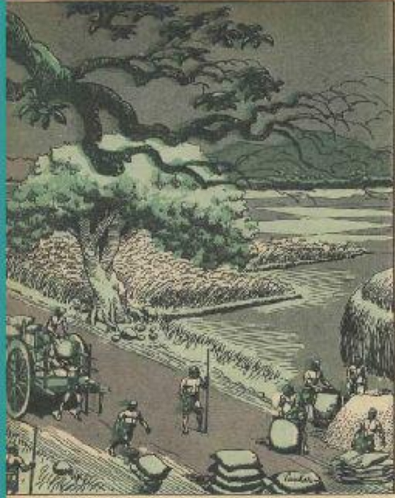
एका गावात गणूशेट नावाचा एक व्यापारी रहात असे. त्याने अपार धन संपादन केले आणि ते सर्व आपला मुलगा लखूशेट याचे नावी ते ठेवून देऊन कायमचे डोळे मिटले. लखूशेटने जेव्हा प्रत्यक्ष डोळ्यांनी ते धन पाहिले तेव्हा तो थक्कच झाला. त्याने तिजोरी उघडून पाहिली सोने, चांदी आणि दागिन्यांचे ढीग त्याला दिसले. त्याला आनंद व्हायच्या ऐवजी त्याच्या हृदयाचा थरकांप उडून गेला. एवढे धन घरात बाळगून ते व स्वतःचा जीव चोरापासून वांचविणे सोपे नव्हते.

म्हणून लखूशेटने आपल्या संपत्तीच्या रक्षणासाठी एक युक्ती योजली. त्याने सर्व धन दोन हंड्यांत भरले आणि मध्यरात्रीच्या वेळी गावाबाहेरच्या वडाच्या झाडाखाली ते पुरून ठेवले. लोक रात्री अपरात्री त्या बाजूला भुतांच्या भीतीने फिरकत नसत. वडाच्या झाडावर भुते आहेत असे गावकऱ्यांना वाटे. लखूशेटने त्या झाडावर भुते असल्याची खात्री व्हावी यासाठी नाटक रचले. तो स्वतः वेष पालटून भुताचे नाटक करीत असे.

त्याने वडाच्या झाडाखाली धन पुरून ठेवले असल्या कारणाने त्यालाच त्या निर्जन स्थानी पाहारा द्यावा लागे. तो कोणाच्या नजरेस न पडता भुताचा वेष धारण करून झाडाखाली रात्रभर हिंडे आणि उजाडण्यापूर्वी घरी परत येई.

गावात अशी अफवा पसरली की वडाच्या झाडाखाली कोणीतरी भूत रात्रभर फिरते. लखूशेटने गावात ती अफवा पसरवितांना असेही सांगितले की त्याचा बापच भूत झाला आहे आणि वडाच्या झाडावर त्याने आपले ठाणे केले आहे. मध्यंतरी कित्येक गावकऱ्यांनी भूत पाहिले

Fullscreen 127 28 / 68

देखील होते. म्हणून गावकऱ्यांचा त्या गोष्टीवर विश्वास बसला की गणूशेट भूत होऊन तेथे रहात आहे. म्हणून गावकरी त्या वडाच्या बाजूलाच काय तर आसपास जायला धजत नसत. ज्यांनी झाडाखाली भुताला पाहिले होते ते ताप येऊन आजारी पडले. हळूहळू गावकरी भुताचे वर्णन करताना पराचा कावळा करू लागले.

भुताच्या दहशतीमुळे गावातली सर्व कामे बंद पडू लागली. शेतात राखण करायला जायला कोणी धजेनासा झाला. शेजारच्या गावातून चोर येऊन पिके कापून नेऊ लागले. गावात कोणी माणस किंवा

असल्याचे सर्व मानू लागले. अशा तऱ्हेने गावातले जीवन अस्तव्यस्त होऊन गेले.

गावात दारिद्र्य दिवसेंदिवस वाढू लागले. ते सुद्धा लखूशेटला फायद्याचे झाले. आपल्या दुकानातला माल तो वाढत्या भावाने विकून खूप पैसे मिळवू लागला.

अशा परिस्थितीत एके दिवशी छोटू आपल्या कुत्र्यांबरोबर त्या गावी आला. गावात पाऊल टाकताच त्याने गणूशेट भूत झाल्याची गोष्ट ऐकली आणि त्याला गावकऱ्यांची कीव आली. त्याला फार वाईट वाटले. त्याने विचार केला की गावात भुताची जी दहशत वाढली आहे ती दूर झाली तरच गावकरी सुखी होतील. परंतु ते साध्य व्हावे यासाठी उपाय करण्यापूर्वी गणूशेटचे भूत आहे कसे हे पाहिले पाहिजे.

त्या दिवशी रात्री छोटू ज्या निर्जन प्रदेशात भूत राही त्या वडाच्या झाडावर चढून बसला. मध्यरात्रीच्या सुमारास लखूशेट तेथे आला आणि भुताचा वेष धारण करून झाडाखाली हिंडू लागला. तेव्हा छोटूच्या मनात निरनिराळे विचार येऊ लागले. कोणीतरी गणूशेटचा अभिनय करून प्रजेला भीती दाखवीत आहे. परंतु हे नाटक तो कां बरे करीत असावा? त्या पाठीमागे त्या माणसाचा काहीतरी

गावकऱ्यांना नानाप्रकारे छळणाऱ्या या दुष्ट माणसाचे बिंग फोडले पाहिजे.

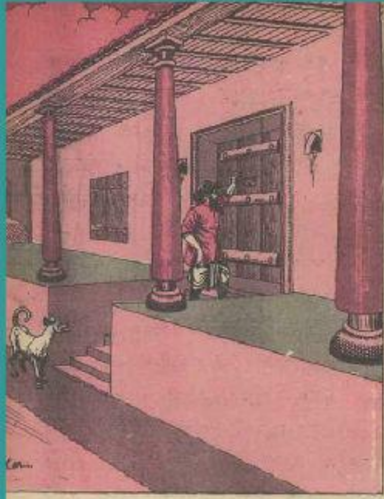
असा विचार करून उजाडण्यापूर्वी जेव्हा लखूशेट घरी परत जाऊ लागला तेव्हा छोटू त्याच्या पाठीमागून चालू लागला. तो ज्या घरात गेला त्या घरात कोण राहतो वगैरे सर्व माहिती गावकऱ्यांना विचारून घेतली. गावकऱ्यांकडून त्याला कळले की लखूशेट हा गणूशेटचा मुलगा असून बापाने त्याच्यासाठी अपार धन मागे ठेवले आहे. आता बाप भूत झाला असून गावकऱ्यांना छळतो आहे.

छोटूला आतां भुताच्या नाटकाचे कथानक चांगले कळले. हा लबाड माणूस बाप भूत झाल्याची अफवा पसरवून स्वतः भुताचा वेष धारण करतो व गावकऱ्यांना भीती दाखवतो आहे. याच्या पाठीमागे त्याचा काहीतरी स्वार्थ नक्कीच असला पाहिजे. आपल्या घरातले धन कोणीतरी चोर लुटेरा घेऊन जाईल याची मुळीच काळजी न करता तो वडाच्या झाडाखाली रात्री फिरतो आहे, म्हणजे त्याच्या मुळाशी काहीतरी कारण असले पाहिजे.

त्या दिवशी काळोख पडताच छोटू नकली दाढीमिशा लावून लखूशेटच्या घरी गेला आणि मोठमोठ्याने हाका मारू लागला—"गणूशेट, ए गणूशेट! दार उघड!" लखूशेटने दार उघडून छोटूकडे खोल दृष्टीने पहात विचारले—"तू कोण, काय पाहिजे तुला?"

Fullscreen 127 30 / 68

"मी गोविंदसिंगाचा मुलगा! गणूशेटला भेटायचे आहे." छोटूने खुर्चीवर बसत उत्तर दिले.

छोटू म्हणाला ते ऐकल्यावर चकित होऊन लखूशेटने विचारले–"ते माझे वडील होते. ते वारल्याला पुष्कळ दिवस झाले. असे काय काम होतं तुम्हांला त्यांच्याजवळ?"

छोटू तोंडावर काळजी वाटत असल्याचे सोंग करून म्हणाला–"माझ्या वडिलांना तुमच्या वडिलांकडून एक लाख रुपये यायचे आहेत. मी ते वसूल करायला आलो आहे."

लखशेटने दचकन विचारले–"काय कडून एक लाख रुपये कर्जाऊ घेतले होते? ते मी फेडले पाहिजेत? वा रे वा! माझ्याजवळ हे राहते घर सोडून दुसरे काही एक नाही, एक कवडीदेखील नाही. पाहिजे तर घराची झडती घेऊन पहा. मला दोन वेळचं खायला मिळण्याची मारामार आहे!" असे सांगून लखूशेटने तिजोरी उघडून दाखविली.

सर्व घरात हुडकून पाहिल्यावर वस्तुस्थिती छोटूच्या लक्षात आली. लखूशेट सर्व धन त्या भुतांच्या झाडाजवळ लपवून ठेवून रात्री भुताचा वेष धारण करून तेथे पाहारा देतो आहे आणि रात्री त्या बाजूला कोणी येण्याचे साहस करू नये यासाठी त्याने हे नाटक रचले आहे.

त्याचा तर्क ठीक असल्याची खात्री पटल्यावर छोटू लखूशेटला दरडावून म्हणाला–"हे बघ, लखुशेट! कर्जाचा अर्थ कर्ज आहे! तू पाहिजे तर आपले घर वीक आणखी नाहीतर स्वतःला वीक; माझ्या वडिलांनी दिलेले कर्ज तू फेडले पाहिजेस. कदाचित तुला माझ्या वडिलांच्याविषयी माहीत नसेल!"

तेव्हा संतापून लखुशेट म्हणाला–"पुन्हा तू असे काही म्हणालास तर तुझे प्रेतच येथून परतेल. माझे बाबा भुत होऊन वर पडले तर गाईगुरं गवताला तोंड लावीत नाहीत. तुझा बाप गोविंदसिंह माझं काय करणार रे?"

ते ऐकून छोटू मोठ्याने हसून म्हणाला–"अस्सं! माझे बाबासुद्धा मेल्यावर भूत झाले आहेत आणि गांवाच्या आसपास सारखे फिरत असतात. भूत झाल्यानंतर त्यांनी ज्यांना ज्यांना कर्ज दिलं होते त्यांच्या मानगुटीला बसून कर्ज वसूल केले आहे. जो कोणी कर्ज फेडीत नाही तो रक्त ओकून कर्जाची फेड करीत आहे. ते तुझ्या वडिलांवर हल्ला केल्याशिवाय राहणार नाहीत. ते भेटले नाहीत तर तुझ्या मानगुटीला बसतील. म्हणून कर्ज वसूल करायला मी आलो आहे. तू मला रिकाम्या हातांनी परत पाठविलेस, तर तुझ्या जिवाचं काय होईल ते मला नाही सांगता येणार. माझ्या जवळ पैसे नाहीत अशी बनवाबनवी तू माझ्या जवळ एक वेळ करशील, परंतु भुताला तू कोठे धन ठेवले आहेस ते कळणार नाही असे वाटले का तुला! कर्जाची गोष्ट तुला माहीत नाही असं तुझं म्हणणं आहे का? बरं तर, मी निघालो." असे धमकावून सांगून छोटू तेथून निघून गेला.

लखुशेटला वाटू लागले की तो घेरी येऊन पडणार. भुताचे सोंग करून दुसऱ्याला भीती दाखविणे सोपे आहे. परंतु खरोखरचे भूत पाठीशी लागलं तर आपली काय स्थिती होईल?

Fullscreen 127 32 / 68

तरी त्या दिवशी रात्री लखूशेट भुताचा वेष धारण करून वडाच्या झाडाखाली हिंडू लागला. परंतु त्याचे पाय थरथर कापत होते. कारण त्याला सारखी धास्ती वाटत होती की कोणत्याही क्षणाला गोविंदसिंगाचे भूत त्याच्या समोर उभे राहील. त्या निर्जन स्थानी एकटचाने भुताशी दोन हात करण्यापेक्षा आपले धन घेऊन घराची वाट धरणे जास्त शहाणपणाचे होईल. चोरांची भीती भुतांपेक्षां कमीच वाटली त्याला.

असा विचार करून लखुशेटने जेथे त्याने दोन्ही हंडे पुरून ठेवले होते तेथे खणून ते बाहेर काढले. त्याच वेळी छोटू झाडावरून खाली उडी मारून लखूशेटच्या समोर दत्त म्हणून उभा राहिला. लखुशेट भीतीने थरथर कापत मोठ्याने किंकाळी फोडून ओरडला. छोटूने त्याला धरून वडाच्या झाडाला बांधून ठेवले आणि आपल्या कुत्र्याला त्याच्यावर नजर ठेवायला तेथे ठेवून गावकऱ्यांना बोलावून घेऊन आला. म्हणाला—"चला सर्व, मी गणूशेटच्या भुताला बांधून ठेवले आहे त्याला दाखवितो." गावकऱ्यांनी लखुशेटला ओळखले. छोटू म्हणाला—"तुमच्या पैकी कोणाला कल्पनादेखील नसेल की गणूशेटने मरण्यापूर्वी गावकऱ्यांना पिळून लुटून किती पैसे जमविले होते ते. ते गावकऱ्यांना कळू नये म्हणून त्याच्या लेकाने या हंडचात भरून येथे आणून पुरून ठेवले आहे आणि गांवकऱ्यांत अशी अफवा पसरविली आहे की त्याच्या बापाचे भूत रात्रभर पाहारा देते आहे. आता गावकऱ्यांनीच ठरवायचे आहे की यातला गांवकऱ्यांचा वाटा किती आहे? सर्वांना हे परत मिळाले पाहिजे. ते कोणत्याही रूपात मिळो. भूताची भीती दाखवून लखूशेटने गावकऱ्यांना छळले त्याबद्दलही याला अद्दल घडेल असे काहीतरी घडले पाहिजे."

त्यानंतर छोटूने दोन्ही हंडे धनाची विल्हेवाट लावण्यासाठी गावप्रमुखाकडे ठेवले आणि आपल्या कुत्र्याला घेऊन पुढल्या मुक्कामाला निघाला.

शहराचें वारें

सखाराम हा आपल्या गावातला खाऊन-पिऊन सुखी असा गावकरी होता. शेतीभाती बरोबर त्याच्या नारळाच्या व आंब्याच्या बागाही होत्या.

त्याचा भाचा केशव दहा वर्षाचा झाला तेव्हा त्याचे आईबाप वारले व तो अनाथ झाला आणि मामाच्या घरी येऊन राहू लागला. सखाराम दर आठवडयाला गाडीत फळे भरून शहरातल्या बाजारात विकत असे. त्या वेळी तो भाच्याला बरोबर नेई. वाटेत केशवने एखादे फळ खाल्ले तर सखाराम त्याला काही म्हणत नसे. उलट केळं किंवा आंबा स्वतःच्या हाताने काढून त्याला खायला देत असे. परंतु शहरात गेल्यानंतर तो केशवला एकाही फळाला हात लावू देत नसे. त्याने कुजक्या फळाला हात लावला तर म्हणे—"हे विकले तर दोन पैसे मिळतील. खाल्लेस तर काय मिळेल रे?" परंतु शहर सोडल्याबरोबर मात्र मामाचा व्यवहार एकदम बदले.

केशव मोठा झाला तेव्हा सखारामाने आपल्या मुलीशी त्याचे लग्न करून दिले व म्हणाला—"केशव, तू आता एक जबाबदार गृहस्थ म्हणून राहलं पाहिजेस. तुला मुलंबाळं होतील. खेडेगावात काय मिळणार? शहरात खूप पैसे मिळविता येतात. तू आपल्याबरोबर भांडवल म्हणून पाहिजे तितके पैसे घेऊन जा आणि व्यापारधंदा कर."

केशवला गावातच राहणे आवडत होते. शेतीभातीत त्याला रस वाटे. म्हणून तो मामाला म्हणाला—"मामा! मी शहरात राहू लागलो तर येथे शेतीभातीची कामे कोण पाहणार? तुम्हाला नको का मदतीला कोणी?"

सखारामाने केशव म्हणाला त्याकडे दुर्लक्ष केले व म्हणाला—"माझी काळजी

Fullscreen 127 34 / 68

करू नकोस. माझं काय ठीक चाललं आहे. इकडची सर्व कामे मी पाहून घेईन. तू शहरात जाऊन व्यापार कर."

शेवटी नाइलाजाने केशव बायकोला घेऊन शहरात राहू लागला. तेथे त्याने एक चहाचे हॉटेल काढले. दोन महिने झाले. तिकडे खेडे गावात एकटा सखारामच सर्व कामे पाही. तरी थोडावेळ काढून तो भाच्याचा धंदा पहायला शहरात आला.

हॉटेलातून केशवने सखारामाला येत असलेला दुरून पाहिले. तो लगेच गल्लच्यावरून उठला आणि आपल्या जागी एका नोकराला बसवून म्हणाला–"मी थोड्या वेळाने येतो, तू गिऱ्हाइकांकडून पैसे घे." असे सांगून तो बाहेर निघून गेला.

[illegible] शोधत-शोधत हॉटेलात आला. तेव्हा केशव कोठेतरी गेला असल्याचे त्याला कळले. त्याला भूक लागली होती. त्याने खूप पोट भरून खाऊन घेतले व गल्लथावर बसलेल्या नोकराला म्हणाला–"मी केशवचा मामा आहे बरं का रे! मी त्याच्या घरीच जातो आहे. त्याला मी आलो असल्याचे सांग."

"होय, पण तुम्ही खाल्लेत त्याचे पैसे देऊन जा." नोकर म्हणाला.

"पैसे कसले रे? हे हॉटेल माझ्या भाच्याचेच तर आहे?" सखाराम म्हणाला.

"असे किती लोक मामा काका होऊन येतात. पहिल्याने पैसे द्या आणि मग जा कोठे ते!" नोकर म्हणाला.

"पण [illegible] नाहीत." सखाराम भीतभीत म्हणाला.

थोड्यावेळाने केशव परत येऊन पाहतो तर सखाराम कणीक भिजवीत बसलेला दिसला. म्हणाला–"पाहिलंस केशव! आज माझ्यावर काय प्रसंग ओढवला आहे तो!" असे सांगून त्याने घडलेला सर्व वृत्तांत सांगितला.

केशव म्हणाला–"मामा! शहरातले सर्व लोक असेच. आपण त्यांना खरे सांगितले तरी त्यांचा विश्वास बसत नाही." त्याने मामाच्या मनाचे सांत्वन केले.

रात्री घरी दोघे जेवायला बसले असतां केशवची बायको वाढतांना म्हणाली–"ज्या नोकराने बाबांचा असा अपमान केला त्याला कामावरून काढून टाकावे."

"परंतु त्याची त्यात चूक काय? ती चूक अज्ञानाने झाली आहे. उद्यांपासून त्यांना हॉटेलात काय वाटेल ते खाऊ दे. मामा खाणार नाही तर कोण खाणार?" केशवने बायकोची समजून घातली.

ते ऐकून सखारामाच्या मनाचे समाधान झाले. परंतु दुसऱ्या दिवशी सखाराम हॉटेलात गेला तेव्हां तेथे त्याचा भाचा जसा वागला ते पाहून सखाराम थक्कच झाला.

केशव स्पष्ट शब्दात त्याला म्हणाला–"तुम्हांला काय वाटेल ते खा. परंतु जाताना त्याचे पैसे देऊन जा. प्रत्येक पैचा

Fullscreen 127 36 /68

हिशोब ठेवावा लागतो. नाहीतर मामा या शहरात व्यापार कसा काय हो होणार?"

त्या दिवशी रात्री केशव घरी आला तेव्हा बायको म्हणाली–"तुम्ही बाबांना हॉटेलात मिठाई वगैरे काहीच खायला दिली नाहीत वाटते? मीच घरी करून वाढते आहे!"

ते ऐकून केशव तिलाच रागावून म्हणाला–"काय म्हणालीस? पक्वान्ने करून वाढणार? वा रे वा! आमचं घर म्हणजे धर्मशाळा आहे का? वाटेल त्याने यावं आणि वाटेल ते खाऊन चैन करावी. मामांची गोष्ट सोड. तरी पक्वान्नं खाऊन काय मिळणार आहे ग? विकली तर चार पैसे तरी मिळतील. बेकार खर्च करणे मामांनासुद्धा आवडत नाही."

जेवणखाण आटोपल्यावर सखाराम केशवला म्हणाला–"केशव, तुझे हे वागणे मला मुळीच आवडले नाही."

"मामा! मी तरी काय करू? या शहरातलं राहणं हे असंच असतं! तुमच्या पा[illegible] आहे? लहान-पणी तुम्हीसुद्धा असेच नव्हता का सांगत· तुम्ही माझ्या सर्व इच्छा पूर्ण करून मला तुम्ही हीच तर शिकवण दिलीत. मला घरी वाटेल ते खायला प्यायला घातलेत. परंतु बाजारात पोचताच तुम्ही कधी एकाही फळाला हात लावू दिला नाहीत. मी तुम्हांला पूर्वीच सांगितले होते की मला शहरात राहणे बिलकुल आवडत नाही. परंतु तुम्ही माझं ऐकलंत नाही!" असं सांगून केशव गप्प झाला.

सखाराम रात्रभर विचार करीत होता. सकाळी गावी परत जाताना म्हणाला–"केशव! आता हे शहरी जीवन आपल्याला नको. हॉटेल विकून टाक आणि तुम्ही घरी निघून या."

ते ऐकून केशवला परमानंद झाला. एका आठवड्यातच त्याने आपल्या हॉटेलाचा व्यवहार कोणाला तरी सोपविला आणि बायकोला घेऊन आपल्या मामाच्या गावी परतला.

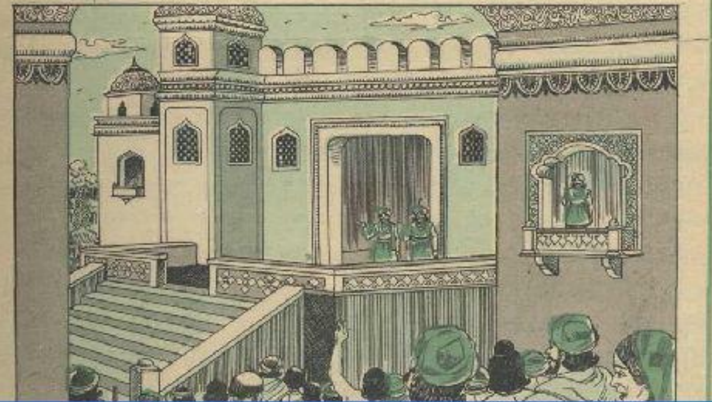
भिकारी

विजयपुरीचा राजा जयदेव याला असे वाटले की राज्यात कोणी भिकारी म्हणून असता कामा नये. ती व्यवस्था करण्याच्या हेतूने त्याने दवंडी पिटविली की राज्यातल्या सर्व गरीबांनी राजवाड्यासमोरच्या पटांगणात जमावे. सर्वांच्या अन्न, वस्त्र व घर यांची व्यवस्था करून देण्यात येईल.

ठरल्या वेळेला सहस्रावधी गरीब राजवाड्यासमोरच्या मैदानात जमा झाले. एवढ्या मोठ्या संख्येने जमा झालेल्या लोकांना पाहून राजा विचारात पडला की इतक्या लोकांची गरज भागवायला खजिन्यातले धन कसे पुरणार?

परंतु प्रधान हुशार होता. तो सर्व जमलेल्या लोकांना म्हणाला–"ज्यांना घर हवे असेल त्यांनी पहिल्याने राजधानी लगतच्या डोंगरावरील दगड फोडून आणावेत. बाकी सामान दरबारातर्फे पुरविले जाईल."

ते ऐकून अधिकांश लोक भिकारी असूनही मेहनत करण्याची तयारी नसल्यामुळे आले तसे निघून गेले. थोडेच लोक उरले. राजाने त्या सर्वांना कामधंदा मिळवून दिला आणि घरे बांधून दिली.

Fullscreen 127 38 / 68

आगलावी भुते

एकदा एका जिल्ह्याचा अधिकारी आपल्या अधीन असलेल्या प्रदेशातल्या प्रजेची स्थिती कळावी म्हणून खालच्या नोकरवर्गाबरोबर दौऱ्यावर निघाला. वाटेत काळोख पडू लागला. काही वेळ चालत राहिल्यावर त्याला दूर टिमटिमणारे दिवे दिसले.

तो नोकरवर्गाला म्हणाला–"ते दिवे दिसत आहेत, त्या दिशेने जाऊ या."

नोकर म्हणाले–"मालक! ती तर आगलावी भुतं आहेत. तेथे स्मशान असावं."

"काही हरकत नाही. तेथे स्मशान असेल तर जवळच गावही असणार!" अधिकारी म्हणाला.

वास्तविक ते दिवेच होते व तेथे एक गावच होते. अधिकाऱ्याच्या आज्ञेने काही लोकांनी जाऊन गावचा पाटील रघुजीला बोलावून आणले. पाटलाने अधिकाऱ्याला लवून नमस्कार केला आणि त्या दिवशी अधिकाऱ्याच्या उतरण्याची व खाण्या-पिण्याची उत्तम व्यवस्था करून दिली.

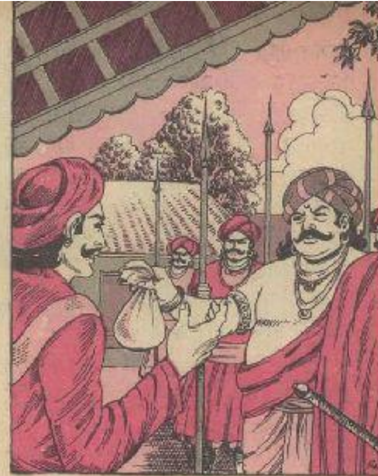
उजाडल्यावर अधिकाऱ्याने गावाची पाहणी केली. गावाची स्थिती अगदी वाईट होती. जागोजागी रस्त्यात जमलेले पाणी, कचरा आणि घाण. शाळा एका पडक्या घरात होती. औषधपाण्याची व्यवस्था नाही.

अधिकाऱ्याने पाटलाची हजेरी घेतली. विचारले–"गावाची ही स्थिती आहे, तर तू काय झोपा काढीत होतास? योग्य व्यवस्था तू कां केली नाहीस? वरच्या अधिकाऱ्यांना कां कळविले नाहीस?"

"सरकार! मी कित्येक वेळा गावाची स्थिती अर्ज पाठवून कळविली. परंतु काही फायदा झाला नाही. वरचे अधिकारी आपला वांटा मागू लागले. पिके चांगली [illegible] आहेत. आणि आतां अधिकाऱ्यांची पोटे भरायला मी शेतकऱ्यांकडून कसे पैसे वसूल करणार?" रघुजी भीतभीत म्हणाला.

जिल्हाधिकारी ते उत्तर ऐकून थक्कच झाला. त्याने जागच्या जागी दहा हजार रुपये मंजूर करून रघुजीला दिले आणि गावात सुधारणा करण्यास त्याला आज्ञा केली. त्याला मदत करण्यासाठी त्याने ग्रामपंचायत विभागाच्या काही अधिकाऱ्यांना नेमले.

त्यानंतर जिल्हाधिकारी आपल्या दौऱ्यावर पुढल्या मुक्कामाला निघाला.

दुसऱ्याच दिवशी कोणतातरी सण होता. पाटलाच्या घरी जावईबापू, मुलगी व त्यांची मुले आली. त्यांच्याबरोबर पाटलाचा वेळ गप्पात व जेवणावळीत गेला. आनंदाच्या भरात पाटलाने एक हजार रुपये खर्चून मुलीसाठी एक सोन्याचा हार बनविला आणि जांवईबापू व मुलांना नवीन कपडे करविले.

पाटलाच्या बायकोने तिला सोन्याचा कंबरपट्टा करून द्यावा, म्हणून हट्ट धरला. मुलीसाठी आणि जांवईबापू व नातवंडांसाठी जो खर्च केला होता ती रक्कम कशी भरून काढायची पाटील या विवंचनेत असतां बायकोचा तो हट्ट पुरविण्याचा प्रसंग ओढवला. त्याने बायकोला सांगितले की हे सरकारी पैसे आहेत. त्यातले खर्च केल्यास तुरुंगवास भोगावा लागेल वगैरे. परंतु तिने तिकडे दुर्लक्ष करून सोनाराकडून उधारीवर कंबरपट्टा करवून घेतला. नाइलाजाने पाटलाला सरकारी पैशाचा वापर करावा लागला. पंचायतीच्या नोकरांना जेव्हा हे कळले तेव्हा त्यांनी पाटलाकडून एक हजार रुपये कर्ज मागितले. पाटलाला निरुपाय होऊन कर्ज द्यावे लागले.

त्यानंतर पंचायतीच्या अधिकाऱ्यांनी उरलेल्या पाच हजारात गावाच्या सुधारणेची कामे कशी पार पाडायची याची योजना केली. परंतु दहा हजाराहून कमी

Fullscreen 127 40 / 68

रकमेत कामे पुरी होणे शक्य नव्हते. परंतु पाटलाकडे फक्त पाचच हजार उरले होते.

मध्यंतरी पाटलाच्या बायकोने एका माणसाला घरगडी म्हणून नेमले होते. तो पाटलाने खाटेखाली ठेवलेले पैसे उचलून पळून गेला. बातमी गावभर पसरली की नोकर दहा हजार रुपये चोरून घेऊन गेला.

जिल्हाधिकाऱ्याच्या कानावर ती बातमी जातांच त्याने पाटलाला बोलावून विचारले– "बाकी पांच हजार कोठे आहेत?"

पाटील म्हणाला–"नव्या नोकराने दहा हजाराची रक्कम चोरून नेली." त्याच्या तोंडातून ते वाक्य बाहेर पडताच त्याचा तो नोकर जिल्हाधिकाऱ्याच्या घरातून बाहेर आला.

पाटलाने त्याला विचारले–"काय रे, दहा हजार रुपये कोठे आहेत?"

अधिकारी व्यंग्य करीत म्हणाला– "पाटील, तुम्ही ते पैसे त्याची नजर पडेल अशा जागी ठेवले होतेत. वास्तविक सर्व रुपये त्याने चोरले हा आळ त्याच्यावर [illegible] यासाठीच तुम्ही हे केलंत. परंतु तुम्हांला कल्पना देखील नसणार की हा तुमचा नोकर माझा मुलगा आहे. तुम्ही हे पैसे बरोबर खर्च करतां की नाही या गोष्टीवर नजर ठेवण्यासाठीच मी त्याला तुमच्या घरी नोकरी करायला पाठविले होते. तुम्हांला हवी होती तशी चोरी झाली खरी, परंतु त्याच बरोबर तुमचं बिंग बाहेर आले. तुम्ही ताबडतोब पाच हजार रुपये कोठून ते घेऊन या. गावाच्या सुधारणेचे काम माझा मुलगा पाहून घेईल."

पाटलाला सुटकाच नव्हती. त्यांनी आपले घर गहाण टाकून पांच हजार रुपये कर्जाऊ आणले व आपली मान सोडविली.

जिल्हाधिकाऱ्याने आपल्या खालच्या अधिकाऱ्यांना व नोकरांना बजावून सांगितले की आगलावी भुते कोण ते कळलं का तुम्हांला? प्रजेचे पैसे स्वतःच्या फायद्यासाठी वापरणारेच वास्तविक आगलावी भुते होत.

राजाची चूक

राजसेन नामक एका राजाला एकुलती एक मुलगी होती. ती काळी व कुरूप होती. म्हणून बरेच दिवस तिचे लग्नच होईना. म्हणून राजाची काळजी वाढत चालली होती.

शेवटी राजाने आपला मंत्री राहुल याला बोलवून आज्ञा केली की एका आठवड्याच्या आत मुलीकरितां चांगले स्थळ आणले पाहिजे आणि हे काम स्वतः केले पाहिजे. एका आठवड्याच्या आत एका गुणवान योग्य तरुणाला माझा जावई व्हायला तयार केले नाहीत तर भरल्या दरबारात शिरच्छेदाची शिक्षा दिली जाईल."

प्रधानाने रात्रंदिवस हिंडून फिरून राजाला जावई मिळवून देण्यासाठी खूप खटपट केली. परंतु काही फायदा झाला नाही. कारण राजाची मुलगी काळी व कुरूप असल्याचे सर्वांना माहीत होते. म्हणून कोणी तिच्याशी लग्नाला तयार होत नव्हता. मंत्री कमी वेळ होता तरी शेजारच्या राज्यात वरशोधनासाठी फिरून आला. परंतु तेथेदेखील एकही तरुण लग्नाला तयार होईना.

अशातऱ्हेने सहा दिवस लोटले. नवऱ्याला काळजीत पाहून प्रधानाच्या बायकोने कारण विचारले, तरी प्रधानाने खरी गोष्ट सांगितली नाही. परंतु अगदी नाइलाज होऊन शेवटी त्याने राजाचा हुकूम आणि त्याने सहा दिवस काढलेले कष्ट सर्व वृत्तांत सांगितला व म्हणाला–"उद्यापर्यंत योग्य जावई मिळाला नाही तर महाराज भरल्या दरबारात माझा शिरच्छेद करणार आहेत."

मंत्र्याची बायको धीर देत म्हणाली– "तुम्ही एवढी काळजी करण्याचे मुळीच कारण नाही. मी करते योग्य तो उपाय!"

Fullscreen 127 42 / 68

तेव्हा मंत्र्याला जिवात जीव आल्यासारखे वाटले. तो निश्चिंतपणे जेवून बसून राहिला. परंतु बायकोने त्याला शेवटच्या घटकेपर्यंत तिचा उपाय काय तो सांगितला नाही.

दुसऱ्या दिवशी राजाचे नोकर मंत्र्याच्या घरी गेले आणि राजाज्ञा सांगून त्याला दरबारात घेऊन गेले. राजाने भरल्या दरबारात प्रधानाला विचारले–"प्रधान, तुम्ही राजकन्येसाठी चांगले स्थळ ठरविलेत का?"

"महाराज, मी आपल्या परीने शिकस्त केली, परंतु योग्य वर मिळाला नाही." प्रधानाचे ते उत्तर ऐकून राजाने लगेच आज्ञा केली की प्रधानाचा शिरच्छेद करण्याची तयारी करावी.

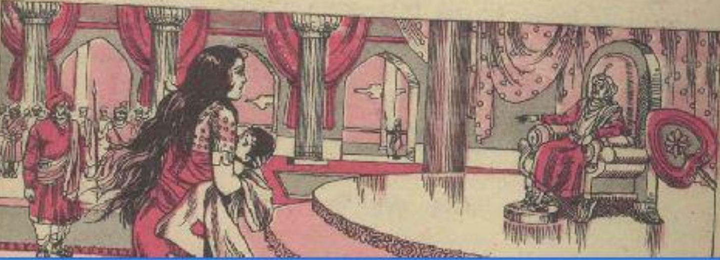
इतक्यात प्रधानाची बायको जुने फाटके लुगडे नसून दरबारात एका तान्ह्या मुलाला घेऊन आली. राजाला ती प्रधानाची बायको आहे, हे माहीत नव्हते. राजाने तिला विचारले–"कोण आपण? आपल्याला काय हवे आहे?"

[illegible] माझ्या मुलाने रडूनरडून सर्व घर डोक्यावर घेतले आहे. मी पुष्कळ प्रयत्न केला, परंतु मुलाचे रडणे थांबत नाही. म्हणून माझे पती मला मारीत आहेत व ठार करण्याची धमकी देत आहेत." प्रधानाची बायको म्हणाली.

"मुलाला पोटाचा एखादा विकार असेल. एखाद्या वैद्याला दाखव. तो रडतो आहे त्याला तू काय करणार? मी त्या मूर्खाला शिक्षा करतो." राजा म्हणाला.

ते ऐकून प्रधानाची बायको म्हणाली–"महाराज! कोणास ठाऊक आपल्या मुलीचे लग्न जमत नाही त्याला कारण तिच्यातच काही वैगुण्य असेल. परंतु कारणास्तव प्रधानाला शिरच्छेदाची शिक्षा कां? मी त्यांचीच बायको!"

ते ऐकून दरबारातले सर्व लोक हसू लागले. राजाला आपली चूक कळली. त्याने लगेच प्रधानाला मुक्त केले आणि त्याची क्षमा मागितली.

स्वर्ग व नरक

सोमवर्मा नामक एका श्रीमंत माणसाने आपल्या आयुष्यात कधी कोणत्याही प्रकारचा दानधर्म केला नाही. शेवटी यमदूत जेव्हा त्याच्या शोधार्थ आले तेव्हा त्याला एक उपाय सुचला. तो यमदूतांना म्हणाला–"मी आपल्या सर्व संपत्तीतला अर्धा भाग आपल्या मुलाच्या नावी लिहून देऊन बाकी अर्धा दानधर्म करण्यासाठी आपल्या मृत्युपत्रात लिहिणार आहे. तुम्ही थोडा वेळ थांबा!"

"आम्हांला तो अधिकार नाही, यमधर्मालाच विचार." यमदूत म्हणाले.

सोमवर्मा आपल्या मुलांना म्हणाला–"मी जिवंत होऊन आपले मृत्युपत्र लिहिणार आहे, म्हणून माझा दाहसंस्कार करू नका." त्याने यमाकडे अवधी मागितला, तो त्याने दिला.

सोमवर्माच्या मुलांनी विचार केला की वडील जिवंत होऊन परत येतील तर अर्धे राज्य दान धर्म करून टाकतील व त्यांना अर्धेच उरेल. म्हणून त्यांनी दाहसंस्काराची तयारी केली. परंतु मध्यंतरी सोमवर्मा उठून बसला व रागावून त्याने सर्वच राज्य दानधर्म करायला म्हणून मृत्युपत्रात लिहिले. म्हणून त्याला स्वर्गप्राप्ती झाली.

